

Ольга Молчанюк,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри природних дисциплін
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія»
Харківської обласної ради

АСПЕКТНИЙ АНАЛІЗ ГЕНЕЗИ ПОХОДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ЦІННІСТЬ»

Стаття присвячена аспектному аналізу генези походження категорії «цінність». Доведено, що категорія «цінність» – історично обумовлена, залежна від рівня розвитку суспільства і культури. Так, кожна історична формація характеризується специфічним набором цінностей, система яких виступає в якості найбільш високого рівня соціальної регуляції

Ключові слова: цінність, природа цінності, соціальна цінність, життєві цінності.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими й практичними завданнями. На новому етапі розвитку освіти України в навчально-виховному процесі слід повністю враховувати основні національні цінності (включаючи цінність природи), які лежать в цілісному просторі духовно-морального розвитку і виховання особистості.

Основні цілі сучасної системи педагогічної вищої освіти орієнтуються на підготовку конкурентоспроможного фахівця, здатного відповідально здійснювати професійну діяльність, спираючись не тільки на спеціальні знання, уміння та навички, але й на рівень його загальної культури, моралі, духовних цінностей тощо.

Враховуючи вищезазначене, очевидно, що вирішення надзвичайно гострих соціально-економічних та екологічних проблем сучасної України потребує підвищення рівня екологічної свідомості і культури громадян на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин суспільства й природи. Саме тому в Концепції екологічної освіти України зазначається, що основною метою екологічної освіти є формування екологічної культури людей і

суспільства, формування фундаментальних екологічних знань, умінь і навичок, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності [7, С. 3].

Цінності складають зміст «Я»-концепції, і є основою морального виховання особистості, проявом ціннісного ставлення до себе, регулятором поведінки, виступають в житті людини вагомими орієнтирами діяльності, які забезпечують відповідний рівень самосвідомості та організованості особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Філософія освіти, звертаючись до аксіологічної проблематики, спирається на ті загальні теоретико-методологічні підходи, що вироблені в аксіології як філософській теорії цінностей. Тому основні парадигмальні аспекти філософсько-педагогічної аксіології в тій частині, яка стосується розуміння питання про природу цінностей, сполучення об'єктивного і суб'єктивного в них, взаємозв'язок цінностей із соціальними і культурними чинниками, про механізми їхнього виникнення і функціонування, співвідносні з основними парадигмальними аспектами аксіології загалом. У забезпеченні гуманістичної спрямованості професійної діяльності педагога та його ціннісних орієнтацій вказував практично кожен дослідник, який торкався цієї тематики, чи розгортав її під час реконструкції власної педагогічної системи. Значний доробок у цьому плані презентований західною філософською та культурологічною думкою, зокрема, працями М.Вебера, А.Вебера, В.Віндельбанда, М.Гартмана, Г.Рікєрта, В.Дільтея, Р.Кронера, Е.Кассіра, Е.Гусерля, Г.Зіммеля, А.Швейцера, О.Шпеглера, А.Тойнбі, К.Ясперса та ін. Значимими є культурологічні дослідження російських вчених, таких як М.Бахтін, М.Бердяєв, М.Данилевський, Л.Красавін, О.Лосєв, Д.Мережковський, П.Сорокін, П.Флоренський, С.Франк та ін.; в наші дні – А.Арнольдєв, В.Бичков, П.Гуревич, І.Кондаков, Е.Ільєнков, Ю.Осокін, А.Патрушов та ін. У вітчизняному науковому просторі до цієї теми у свій час

звертались такі відомі педагоги і вчені, як М.Драгоманов, А.Макаренко, І.Огієнко, О.Потебня, С.Русова, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, І.Франко, Л.Українка, К.Ушинський, низка інших дослідників. Природу походження цінностей розглянуто В.Андрущенком, Т.Андрущенко, В.Бехом, М.Бровком, Л.Губерським, С.Гончаренком, І.Зязюном, С.Клепком, В.Кременем, В.Кушерцем, М.Култаєвою, Л.Левчук, М.Михальченком, І.Надольним, В.Огнев'юком, І.Предборською, І.Радіоною, М.Рогановою, І.Степаненко, Г.Шевченко та ін.

Незважаючи на досить помітний пласт наукових розробок, проблему виховання цінностей в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти не можна вважати повністю вичерпаною.

Отже, із вищезазначеного виникає очевидна потреба в розгляді сутності та генези походження поняття «цінності».

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності та генези походження поняття «цінності».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Слід зазначити, що цінності наповнюють сенсом життя людини, значною мірою духовно відтворюють її саму. Дуже часто цінності розглядаються з точки зору задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства загалом і кожної людини зокрема. Цінність – це те, що може цінувати людина, що належить до кола її значущих і важливих речей. Цінності – це й опосередкований культурою еталон належного у досягненні потреб, котрий має трансцендентний характер, що виходить за межі індивідуальної свідомості [2].

Категорія «цінності» – історично обумовлена, залежна від рівня розвитку суспільства і культури. Так, кожна історична формація характеризується специфічним набором цінностей, система яких виступає в якості найбільш високого рівня соціальної регуляції [2].

Зміст поняття «*цінність*» інтерпретуються філософами, психологами і педагогами по-різному, але характеризується за допомогою цілого ряду ознак, які

характерні для всіх форм громадської свідомості: необхідність, актуальність, користь, нормативність, доцільність тощо. Саме в системі цінностей лежать основи розвитку екологічної свідомості та основні аспекти формування екологічної культури.

Психологи визначають цінність, актуалізуючи увагу на позитивну мотивацію. У такому розумінні цінності виступають як предмет позитивної оцінки, гідного визнання. Таким чином, у питаннях взаємодії природи з людиною розглядається її естетична цінність, цінність спілкування з природою, цінність природи як повноцінного суб'єкта. З цієї точки зору, будь-яка природоохоронна діяльність визначається як прояв мотиваційно – ціннісних орієнтацій особистості.

В педагогіці цінність виступає і як основа людських дій, переконань у потребі предмету, стану речей і способів дії, і як феномен емоційної інтуїції, як критерій позитивної оцінки різних предметів і явищ, незалежно від того, чи є вони усвідомленими, і як об'єкти позитивні установки.

В аксіології утворились самостійні напрямки, які трактують природу цінності: об'єктивно – ідеалістичний (цінність - сутність за межами простору і часу), суб'єктивно – ідеалістичний (цінність - явище свідомості), натуралістичний (цінність - дія законів природи), соціологічний (цінність залежить від соціальних факторів) і трансценденталізму (цінність - ідеал) [1, 3, 4].

Такі різнопланові підходи щодо питання природи цінностей мають глибокі історичні корені, і є предметом наукових дискусій.

З філософської позиції, цінності – це: специфічні соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що виявляють їх позитивне або негативне значення для людини і суспільства (благо, добро, зло, прекрасне і потворне, укладені в явищах суспільного життя і природи); поняття, що вказує на людське, соціальне та культурне значення певних явищ дійсності; дефініція, що означає належне та бажане, на відміну від реального та дійсного. Отже, цінність — властивість того чи іншого предмета, явища задовольняти потреби, бажання, інтереси соціального суб'єкта (індивіда, групи людей

суспільства).

Так, Геракліт вважав найвищою цінністю весь світ, який він розглядав, як єдиний живий організм, а мірою всіх речей - людину[10, С. 449-463.].

Демокріт вважав, що природа - основний закон, і тільки в ній необхідно шукати критерії та основу всіх людських цінностей. При чому найвищою цінністю він вважав не з будь-яку людину, а тільки мудру.

Сократ і Аристотель визначили важливість виховання в розвитку людини, як основну цінність людства. Сократ вважав, що знання є благо, яке дозволяє розрізняти уявне добро від реального, і є основою добрих вчинків і справ. Отже, прагнення до знань має розглядатися як цінність. Аристотель, вважав виховання необхідною умовою пристойного життя та відносив добродетель до рангу цінності.

В часи середньовіччя питання цінності відображали високу релігійність суспільства, і в той же час, характеризували неоднозначність тлумачення.

В епоху Відродження поняття цінності розглядалось гуманістами у взаємозв'язку з людиною, крізь призму самоцінності людської особи, а відповідно, і матеріальні цінності залежали від того, яку думку мала про них людина[10, С. 449-463.].

Мішель де Монтень, досліджуючи труднощі і протиріччя характеру людини, розробив гуманістичну педагогічну програму, мета якої - гармонійне удосконалення особистості, на основі визначення його індивідуальних здібностей. Автор вважав, що моральність людини є найбільшою цінністю, ніж, наприклад, навченість.

Вперше ціннісні підходи до педагогічної освіти, як процесу формування людини, розглянув Я.Каменський, який найвищою цінністю вважав людський розум, здатний охопити цінності знання [6].

Г. Лейбніц вважав головною цінністю прагнення людини до знань, джерелом яких є розум. Таким чином, поява гуманізму в цю епоху проголошувала основними цінностями особистість, мораль, гідність, розум [8, С. 101-108.].

Філософи XVII століття (Т. Гоббс, Ф. Бекон, Б. Паскаль та інші) роблять також акцент на розум й знання, розглядаючи як фундаментальну цінність волю, внутрішню активність особистості, розумову діяльність та прагнення до пізнання.

Мислителі XVIII століття підкреслюють цінність педагогічної теорії, а швейцарський педагог І. Песталоцці відстоював цінність освіти, як основної умови формування відчуття свободи і гідності особистості. Німецький філософ В.Гегель, також вважав освіту і виховання основними цінностями індивіда і суспільства, які сприяють їх прогресивному розвитку. У І. Фіхте абсолютною цінністю є життя, а критерієм цієї цінності – діяльність. На думку І.Канта, цінності поділяються на реальні та уявні: реальні цінності завжди пов'язані з доцільною діяльністю, а уявні – з потребами та амбіціями. Крім того, І.Кант виділяє пізнавальні, естетичні, етичні, матеріально-практичні цінності, які поділяються на внутрішні і зовнішні, абсолютні та відносні [5].

Поняття «цінність» було введена в філософську лексику у середині XIX століття. Першу спробу визначити категорію «цінність» здійснив німецький філософ Р. Лотце наділивши світ цінностей значимістю, і відокремив його від світу явищ. Він класифікував цінності на естетичні, моральні, релігійні та пізнавальні. Світ цінностей на думку Р. Лотце, існує самостійно, як істина, усвідомлена за допомогою наукових знань .

Ф. Ніцше у якості найвищої цінності розглядає особистість, та її всебічний розвиток з метою створення нових цінностей. Мету освіти, він побачив у підготовці людини до активної діяльності в суспільстві на основі формування потреби самореалізації особистості [9].

Німецький філософ Г. Риккерт вважав цінності виключно духовним утворенням і виділяв логічні, моральні, естетичні, містичні, соціально - етичні, особистісні і релігійні. Г. Мюнстерберг поділяв цінності на дві групи: життєві (які з'являються від народження) і культурні (створені цілеспрямовано), кожна із яких представлена логічними, метафізичними і естетичними цінностями. Г. Мюррей розглядає цінність як частину матеріального світу, з яким пов'язані людські потреби.

Філософи, що вперше звернулися до категорії «цінність» в ХІХ столітті, віднесли її до сфери плотського, вважаючи, що це свого роду емоційні установки, сприяючі орієнтації в досвіді людини. Це те, чого не існує, але своєю оригінальною внутрішньою силою творить світ культури. Важливою представляється і думка про те, що цінності – це основа вирішення питань в сенсі життя, призначенні людиною. Існували філософські підходи, що визначали цінність як трансцендентний предмет, що виходить за межі можливостей людського пізнання. Але разом з цим були точки зору про цінності, як про об'єктивні якісні феномени [11].

До кінця ХІХ століття практично всі напрями у філософії так чи інакше висловили своє відношення до цінностей.

Отже, поняття «цінність» визначено здатністю тих чи інших явищ і людей задовольняти потреби людини і суспільства, слугує суспільному прогресу і процесу всебічного розвитку особистості.

В соціології цінністю вважають будь-який матеріальний або ідеальний предмет, відносно до якого людина або суспільство «приймає установку поваги, приписує йому важливу роль в житті, і бажання досягнення сприймає як обов'язок.

Соціологи розглядають цінності як вищі диспозиційні рівні свідомості особистості та, водночас, ціннісні орієнтації – це вершина ієрархії всіх диспозицій, які поділяються на цінності-цілі як віддалені, так і відносно близькі та найближчі, а також цінності-засоби, які співвідносяться з нормами поведінки, які індивід розглядає в якості критерію.

Очевидно, що цінність в соціології визначають як особливе суспільне ставлення, завдяки якому потреби і інтереси людини чи соціальної групи переносяться в світ речей, предметів і духовних явищ.

Термін «цінність освіти і науки» вперше застосовують І.Богданович, П. Каптерев, М. Пірогов, К. Ушинський, який розглядають як засіб розвитку особистості, а отже, і суспільного прогресу. Підхід в педагогіці з точки зору універсальних (загальнолюдських) цінностей, гуманістична парадигма, призвели

до того, що поглибилось розуміння значущості процесів навчання, викладання, виховання, формування ціннісних підходів в педагогічній науці та діяльності.

Аналізуючи вищезазначену цитату, слід зазначити, що сучасна освіта має сприяти формуванню у особистості системи життєвих цінностей – здоров'я, пізнання, впевненості у собі, ціннісного ставлення до людей, світу, що впливає на мотивацію до навчально-пізнавальної діяльності. Отже, через засвоєння людиною основних цінностей створюється основа для формування мотивів професійної спрямованості майбутніх фахівців.

Цінність освіти полягає в тому, що вона не тільки готує людину до життя у сучасному суспільстві, а і сприяє формуванню у людини здатності приймати рішення з метою зміни себе та суспільства, в якому живе.

Сучасні словники трактують поняття «цінність» по-різному, але скрізь простежуються такі властивості цінності як важливість, значимість, актуальність, корисність, що характеризують відносини людини і світу навколо неї.

Науковці розглядають та визначають цінності згідно різних теоретичних обґрунтувань. Існують явища, поняття або ідеї, які є цінними незалежно від визнання їх цінності людиною. Отже, людина може лише розпізнавати, відкривати цінності які існують незалежно від неї. Предмет є тільки «носієм цінності», а самою цінністю є критерій позитивної оцінки.

Таким чином, цінності не можна розглядати не беручи до уваги різні властивості і протиріччя.

Аналізуючи вищезазначене, можна стверджувати, що цінності – це: ідеї, явища, речі, сенси, які мають позитивне значення для людини та суспільства; явища та предмети матеріального чи духовного характеру, які володіють позитивним значенням, тобто можуть задовольняти будь-які потреби людини.

Результати вивчення енциклопедично-довідкових джерел засвідчили, що «цінністю» можна визначити позитивно оцінені об'єкти поведінки, які можуть задовольнити потреби людини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналізуючи вищенаведені трактування дефініції «цінність» ми пропонуємо розглядати цінності як: специфічні утворення у структурі індивідуальної свідомості, що виступають ідеальними зразками й орієнтирами діяльності особистості й суспільства; відображення позитивного (негативного) значення об'єктів навколишнього світу чи ідей для суспільства, групи людей або окремої особистості; значущість, яку люди надають явищам, речам і яка є основою ставлення до них.

Література

1. Гоян І. М. Цінність як детермінанта моральної активності особистості // Збірник наукових праць: Філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ, 2002. Вип. 7. Ч. 1. С. 53-60.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Ивин А.А. Аксиология. Научное издание /А.А. Ивин. М.: Высш. шк., 2006. 390 с.
4. Ильин В.В. Аксиология. М.: Изд-во МГУ, 2005. С. 3-7.
5. Кант И. Собр. соч.: в 8 т. / И. Кант. М: Чоро, 1994. Т.6. 612 с.
6. Коменський Ян Амос // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). Київ : Абрис, 2002. 742 с. ISBN 966-531-128-X.
7. Концепція екологічної освіти України. К., 2001. 23с. , с. 3
8. Лейбниц Г. В. Сочинения в четырех томах: Т. 3. Москва: Мысль, 1984. С. 101-108.
9. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла / Ф. Ницше. Мн.: Беларусь, 1992. 333 с.
10. Петрушенко Л. А. Лейбниц. Его жизнь и судьба. М.: Экономическая газета. 1999. С. 131.
11. Цінності в житті людини і суспільства / Філософія/ За ред. Надольного І. Ф. К., 2000. С. 449-463.
12. Харківська А. А. Теоретичні основи розвитку фахової компетентності майбутніх педагогів. Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати – 2016 : матеріали між нар. наук.-практ. конф., Братислава, 15-18 березня 2016 р. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016. С. 172-173.

*Ольга Молчанюк,
кандидат педагогических наук, доцент,
заведующий кафедрой естественных дисциплин
Коммунального учреждения «Харьковская гуманитарно
педагогическая академия »
Харьковского областного совета*

АСПЕКТНЫЙ АНАЛИЗ ГЕНЕЗИСА ПРОИСХОЖДЕНИЯ КАТЕГОРИИ «ЦЕННОСТЬ»

Статья посвящена аспектному анализу генезиса происхождения категории «ценность». Доказано, что категория «ценность» - исторически обусловлена, зависима от уровня развития общества и культуры. Так, каждая историческая формация характеризуется специфическим набором ценностей, система которых выступает в качестве наиболее высокого уровня социальной регуляции

Ключевые слова: *ценность, природа ценности, социальная ценность, жизненные ценности.*

*Olga Molchanyuk
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Head of the Department of Natural Disciplines
Communal institution "Kharkiv Humanitarian-
pedagogical academy »
Kharkiv Regional Council*

ASPECT ANALYSIS OF THE GENESIS OF THE ORIGIN OF THE CATEGORY "VALUE"

The article deals with the aspect analysis of the origin genesis of the category "value". The category "value" is proven to be historically determined, depending on the level of society and culture development. Thus, each historical formation is characterized by a specific set of values, the system acts as the highest level of social regulation.

Key words: *value, the nature of value, social value, vital values.*